

ANDRIJA ZIRDUM: SJĘĆANJA IZ BIHAĆA (1964. – 1965.)

Sjećanja su ponekad radosnija od samih događanja jer su se iz nekadašnjeg mnogoglasja oblikovala samo poneka.

U Bihaću, toj najjisturenijoj bosanskoj franjevačkoj župi prema Zapadu, proveo sam prvu godinu svoga svećeničkog djelovanja (1964.-1965.). O tome sam imao puno bilježaka, ali su mi one uništene 2. srpnja 1992. u vrijeme srpske agresije pod ruševinama plehanskoga samostana. Ipak, dio njih ostao je u meni svjež i postao djelić vlastite osobnosti. Bilježim ih fragmentarno, onako kako sam ih u ono doba vidio i doživio ne povezujući jedno s drugim. U to sam vrijeme bio istodobno i student šeste godine Teološkog fakulteta u Ljubljani, pisao svoj diplomski rad, počinjavao predavanja za poslijediplomski studij pa je posla bilo na pretek. Ali, bio sam mlad. U grad ranije nisam dolazio, niti sam susretao svoga prvoga župnika fra Bonu Ravlića (Ripci/Rama, 11. XI. 1914 – Ščit, 11. I. 2006). A i on je bio došao samo nekoliko dana prije mene i od fra Alojzija Atlije preuzeo župu.

Na Petrovdan, 29. lipnja 1964., oko sedam sati ujutro, vlakom sam stigao na bihaćki kolodvor. Cijelu noć sam putovao i morao biti budan da me vlak ne bi odveo prema Kninu i Splitu. Pred kolodvorom je stajao fijaker, taksi onoga vremena. Zamolio sam ga da me odveze do katoličke crkve. Kolodvor je na desnoj strani zeleno-smaragdne rijeke Une, a grad se u ono doba prostirao uglavnom na lijevoj obali. Čim smo prešli most, motrio sam kamo će me voziti. Od usamljenog romaničkog tornja, simbola grada, krenuo je ulijevo i ubrzo se zaustavio pred većom zgradom ograđenom zidom s velikom metalnom kapijom. Rekao mi je: Tu je!

Čim sam pozvonio, izašla je č. s. Ana Komljenović, sestra KKK, poželjela mi je dobrodošlicu i odvela župniku. Pozdravili smo se, a on mi je napomenuo: „Velečasnici,“ tako me je oslovljavao, „danas je zapovjedna svetkovina. U župi imamo dvije mise, u osam i jedanaest sati. Budući da ste vi kao župni vikar već stigli, nemam pravo služiti dvije mise. Koju biste vi uzeli?“ „Onu u jedanaest,“ odgovorio sam. Sestri je rekao: „Podajte momku da nešto pojede“ i otišao je svojim poslom. Ona je čudno pogledala i mene i njega jer je za nju momak župnikov sluga, a ne svećenik, župni vikar. Budući da sam tako nešto predmnijevao, uzeo sam pripremljeni nacrt propovijedi i u svojoj sobi, zbog umora, više drijemao nego se pripremao.

U župi je tada – nakon što su saveznički zrakoplovi (1943.) porušili lijepu i prostranu (58×24 m) kamenu crkvu u središtu grada – za liturgijske skupove bio prepravljen visoki prostrani sjenik predratne gospodarske zgrade. Budući da je te godine Petrovo slavljeno ponedjeljkom, tj. radnim i sajmenim danom, na misi u 11

sati prisustvovalo je svega četrdesetak osoba. Budući da je još trajao II. vatikanski koncil, misa se služila dijelom na latinskom, a dijelom na hrvatskom jeziku. Pod pučkom misom župnik je bio u ispovjedaonici, ali je ubrzo izašao i prekriženih ruku stao u sredini kapele, gledajući i slušajući svoga suradnika. (Pola godine ranije, dok sam desetak dana blagoslivljao kuće i stanove u Tuzli, nedjeljom sam ispovijedao. Čim sam izašao iz ispovjedaonice, župnik Ivo Krešo diskretno mi je dao znak da odem. Ja Ravliču to nisam mogao učiniti.) Moje prvo javno liturgijsko slavlje trajalo je kratko i bilo je skromno. Tijekom tjedna, u vrijeme objeda, iznosio sam svoje želje i planove, ali me je župnik, pod nedjeljnim dojmom, slušao s rezervom. Poslije je poboljšao dojam.

Bono Ravlič bio je osobit čovjek. Budući da je u iznimnim okolnostima gradio crkvu u Gračacu/Rama, bivši provincijal fra Boris Ilovača mislio je da bi on to uspješno uradio i u Bihaću. U to vrijeme Bono je bio župnik u Domaljevcu i ondje namjeravao ostati pa je prepiska s Ilovačem potrajala. A u Domaljevcu je 1962. godine fra Roko Špionjak slavio mladu misu pa je između njega i Ravliča bilo nesuglasja. A Špionjak je u to vrijeme bio župni vikar u Petrićevcu, gdje je i Ilovača boravio, pa je budno pratio događanja u vrijeme promjene osoblja. Budući da je Ravlič pred samo zasjedanje uprave Provincije, preporučenim pismom konačno rekao da ne želi u Bihać, to preporučeno pismo Roko je ubacio u tek prispjeli, a neobrezani Službeni list. Predmnijevajući da je Ravlič prihvatio ponudu, na proljetnim promjenama 1964. imenovan je župnikom u Bihaću. Čim sam došao, ispričao mi je spomenuto s dosta pojedinosti te rekao kako on u Bihaću ne želi ostati. Na jesen će ići dalje, a dotle će na godišnji odmor te da se nigdje ozbiljnije neće upošljavati. Glavninu poslova ostavio je meni, a on je bio na odmoru, putovao i dogovarao novo mjesto.

To u Provinciji nije bila nikakva tajna pa je ubrzo počeo svojevrzni natječaj. Dolazio je fra Rafael Lipovac, voljan preuzeti župu i gradnju. Njemu sam iznio svoje katehetske planove. Uz spomenuti liturgijski prostor koliko koliko prikladan za pouku, očistili bismo u prizemlju drvaru i ondje uradili malu salu za jedan razred vjeronauka. On tome nije bio sklon dok se crkva ne sagradi. Rekao sam mu u šali, jer smo se od ranije poznavali, da onda ni ne dolazi. Ambiciju da gradi novu crkvu, kao što je gradio i porušenu, imao je i Viktor Šakić, koji je boravio u samostanu na Petrićevcu. Međutim, da se sve pojednostavi, na promjenama ujesen Ravlič je otišao u Sokoline, a odande je došao Anto-Vilko Lipovac. S njim sam proveo ostali dio svoga djelovanja u Bihaću.

Već prvog tjedna Ravlič mi je napomenuo da je običaj da župni vikar broji i sređuje nedjeljnu milostinju. Zbog ranije spomenutih studijskih obveza za taj posao odredio sam srijedu. To su bile uglavnom kovanice, koje je trebalo razvrstati po vrijednosti

izbrojiti, a onda služiti u kolutiće po sto ili pedeset jedinki. I tako sam to uradio samo prvoga tjedna. Već sljedećeg tjedna taj posao preuzeo je sam župnik, koji je to odvajkada i radio. Nedjeljom uvečer slušao sam kako po stolu ticka nabijajući kolutiće.

Tijekom tromjesečnog boravka u Bihaću, Ravlič i ja smo se zblížili i sprijateljili. Poslije smo se povremeno i dopisivali. A njegovo sam stanje bolje upoznao kad sam pročitao njegovu knjigu *Svjetlo u tami. Sjećanja na zatvorske dane 1946.-1949.*, Prozor-Rama, 2003., 194. str. Primjerak mi je poslao s posvetom. Kad je negdje susreo moga brata Velimira, upitao ga je: Kad će Andrija napisati prikaz moje knjige? Nisam to mislio, a onda sam se morao dati na posao i prikaz napisao u *Bosna franciscana*, 20/2004, 204.-207. Njime je on bio ganut. Triput mi se sa Šćita javio preko telefona, zahvaljivao, uz primjedbu: Držim ga stalno otvorena na stolu!

Jedini bliži susjedni župnik u Zavalju bio je vlč. Petar Rajković (r. u Rakovici 1910.), član Gospićko-senjske biskupije. Taj visoki, uvijek nasmijani i raspoloženi Ličanin počesto je kao ispovjednik časnih sestara silazio u Bihać (4 km), a to mu je bila i jedina čaršija. Svaki je njegov posjet za nas bio malo slavlje. Ravlič bi, razdražan, bacaio svoj crni šešir u zrak. Kad god mu je trebalo, pomagali smo mu. Teškoća je bila u tome što se u spomenutoj biskupiji glagoljalo pa je misne obrasce trebalo moliti na staroslavenskom. Kao mlad i nov, na Veliku Gospu patron u Zavalju služio sam pučku misu i glagoljao. Ondje sam prvi put vidio još puno porušenih, a neobnovljenih hrvatskih kuća iz II. svjetskog rata. Jednom sam svećenicima tamošnjeg dekanata vodio i mjesečnu rekolekciju.

Te je godine naš prostrani i njegovani voćnjak obilno rodio. A tijekom ljeta snimao se film *Nikoletina Bursać* prema književnom djelu Branka Ćopića, pa je u tome sudjelovala gradska „jalija“ kao statisti. Kad su se oni povratili, nagnuli su u naš voćnjak. Upozoravao sam ih ne to da to nije državno nego privatno vlasništvo. Oni su mi kroz smijeh odgovarali: „Znamo mi da Crkva pomaže sirotinju!“ A kako je u ono doba bila svojevrsna moda nositi japanke i košulju zavezanu čvorom na stomaku, imitirao sam ih. Kad su jednog dana desetak njih s torbama ušli u voćnjak, prešao sam i ja na istom mjestu gdje su oni prelazili ogradu te ih župnikovim fotoaparatom snimio gdje beru i nose. Rekao sam im kako ih sada mogu predati policiji. Bili su oprezniji, držali su me na oku, ali su uglavnom sve pobrali.

Budući da desetak godina u Bihaću nije bilo kapelana, a on obično okuplja i vodi ministrante, to sam pokušao oživjeti. Javilo se dosta dječaka. Odgovore je trebalo naučiti na latinskom jeziku. Poredao bih ih u širokom krugu po dvorištu. Svaki bi od njih čitao na glas, ja bih ispravljao. Time su i drugi lakše „lomili“ jezik. Poslije smo pravili i ministrantske izlete. Bilo je tu različitih i lijepih doživljaja. Zabilježiti ću jedan.

U Bihaću zna puhati jaka bura pa su me vjernici upozorili na to da nabavim kapu da ne bih prehladio sinuse. Poslušao sam ih. U želji da je kupim, već na ulici susretne me ministrant Mladen Glavica i pita kamo ću. Kažem mu. „Idem i ja s vama,“ odgovori mi „moram mami kupiti lijekova.“ Obilazili smo prodavaonice i gledali kape. Izbor je bio dosta raznolik, ali je meni bilo teško izabrati. Više njih stavio bih na glavu i pitao: „Mladene, valja li?“ On je glasom ili znakom odgovarao da ne valja. To su, naravno, gledale besposlene prodavačice i na izlazu komentirale: „Ne da sin da mu ćaća bude ružan!“ Kad sam to poslije ispričao župniku i časnim sestrama, bilo je smijeha i šala!

A kad se najmlađi brat dvojice ministranata Laco – dok je majka bila u školi na roditeljskom sastanku (da je bila u crkvi, linčovali bi je) – šibicom zapalio, taj tragični događaj odjeknuo je gradom. Premda se maloj djeci obično ne ide na sprovode, ovdje je trebalo otići zbog ministranata i roditelja. Bili su razredi u kojima su bila ostala djeca iz obitelji. Na putu s groblja oko mene i ministranata okupili su se komšijski dječaci i znatiželjno nas pratili. Pričalo se svemu. Najednom me jedan dječak upita: „Čiko, koliko ti imaš godina?“ „Što ti misliš?“ odgovorih. „Četrdeset i pet,“ odgovori jedan. A drugi će: „Što ti tog čiku pomladi!“ A ja sam imao 27 godina.

Prostrana župa, više prigradska nego gradska, okolna sela uglavnom su bila katolička, a svakoga je bolesnika trebalo obići i opremiti pa sam vrlo često bio na terenu. Dok sam bio kod kuće, ni Ravliču ni Lipovcu nisam dopustio ići bolesniku, osim ako su istodobno bila dva. Raniji župnik Alojzije Atlija imao je motorkotač „Vespu“ pa je njime u habitu pokrivenu „šuškvacem“ obilazio župu. A ranije je u župi bila praksa da po svećenika dođu kolima (platonom). To nije bilo jeftino. Da ih poštedim, išao sam pješice pa su u gradu i okolici često imali priliku vidjeti svećenika franjevca. Tijekom vremena neki su se bili previše opustili te bi po mljekaricama poručili: „Recite mladome (svaki župni vikar za njih je bio „mladi“, bez obzira na godine) da dođe tome i tome bolesniku.“ Onda je župnik odredio da netko iz obitelji dođe po svećenika pa bismo išli skupa.

Jednom smo Ravlič i ja išli skupa u Žegar, naravno, u habitima. Prolazeći pored vojarne, stražar je počeo vikati: „Popeee!“ Ravlič mi reče da ga pričekam, odvoji se, ode pred stražarnicu i kaže mu: „Zvao si me, evo me, što želiš?“ Vojnik se, razumljivo, smeo. Onda je izašao komandir straže, ispričao se i rekao da će on ujutro na raport! Od tada nije bilo sličnih izazivanja.

Ili, idući tako jednom kroz naselje Bakšaiš, a padala je kiša, komšijski dječak stajao je pored taraba i počeo vikati: „Neno, odi vidi, dva muškarca obukli dimije!“ Ravlič će mu: „Mali, bježi u avliju!“

Nekog dana ljeti u predvečerje, u župni ured došli Rom i Romkinja da se ona pred svećenikom zakune da je trajno bila vjerna dok je on dvije godine proveo u zatvoru. Ravlić je to odbio. Rekao sam mu da bi im tu, kad uporno insistiraju, trebalo izaći u susret jer smo mi samo svjedoci njihova čina, zakletve. Odgovorio mi je, onda otiđi i uradi kako misliš. Sutradan su oni došli ponovno. Mlad i lijep bračni par. Obrazložili su mi da oni u takvim stvarima vjeruju jedino zakletvi pred katoličkim svećenikom (oni su govorili „pred ocem“). Govorio sam im o značenju zakletve, o poštovanju odnosno uvredi Boga kod njezina prekršaja. Po ondašnjoj praksi zapalio sam svijeću i stavio Bibliju. Rekao sam da žena ustane i ispriča svoju priču svome mužu. On je sjedio i slušao s cigaretom u ruci. Da je to bilo snimiti (što ne treba), bila bi to monodrama, iskrena ispovijed, dinamičan dokumentarac. Kad je svoju priču okončala, rekao sam joj da doda: „Tako mi Bog pomogao!“ Čim je završila, on je ustao, zagrlili su se i poljubili. Riješen slučaj! Na polasku su me upitali: „Koliko to košta?“ Rekao sam im: „Ništa!“ „Kako može tako što ništa ne koštati? Da li to onda vrijedi?“ Bio sam uporan. Na polasku su otišli u crkvu i svoj prilog stavili onamo u škrabicu.

Sjećanja iz Bihaća krajem ljeta, dok još sam bio u župi, u župu je došao stariji još vitalan svećenik (Vladimir Dumbović). Predstavio se kao profesor zemljopisa, da je u mirovini, da živi u svećeničkom domu u Zagrebu, da obilazi i opisuje pojedine krajeve. Onda sam se sjetio nekog njegova članka o Kreševu u reviji „Dobri pastir“. Došao je, reče, obilaziti dijelove gorja Plješevice te dolinu rijeke Une. Nakon svoje jutarnje mise (tada još nije bilo koncelebracija) otišao bi i uvečer se vratio pa smo o svemu dugo razgovarali. Ostao je nekoliko dana. A kad je u razgovoru napomenuo da se neko vrijeme liječio i u umobolnici, nisam promijenio svoj odnos prema njemu, nego sam u noći zaključavao svoju sobu, što obično nisam činio. Na povratku u Zagreb, zahvalio mi je lijepim pismom.

Fra Antu Vilku Lipovca, Ravličeva nasljednika, susretao sam u vrijeme studija. Bio je stariji od mene, a njegova dva brata, koji su rano napustili, bili su mlađi. Bila je jesen. U nedostatku prostora, na štaglju se zbog obavljanja liturgijskih slavlja i jedne grupe vjeronauka ništa drugo nije moglo raditi. Ipak, u prizemlju smo očistili bivšu drvarnicu, jesenska ju je bura brzo osušila te smo je pripremali kao učionicu. U tom poslu pomagao mi je susjed stolar, čini mi se češkog prezimena. Sam je napravio i darovao obične klupe. Od tada smo istodobno mogli imati dvije grupe.

Đaci su nam po razredima donijeli iz svojih škola popise katolika. Odaziv je bio nevjerojatan dobar. Prvog tjedna na vjeronauku je bilo oko šesto pedeset, a poslije je blago raslo i naraslo do osamsto. Srednjoškolci su vjeronauk imali nedjeljom nakon rane mise. Njih je znalo biti, ponekad smo ih brojili, i do dvjesto. Niže razrede

osmogodišnje škole vodila je č. s. Cvijeta Ivančić, čini mi se, rodom iz Žegara, a više ja. Imali smo prozivnike i bilježili dolaske. Zbog nepohađanja nismo postavljali pitanja. Bilo je puno zanosa pa se to u svemu i očitovalo. Tijekom godine iz Ljubljane sam donosio filmske projekcije za manju djecu, koje je umnožavao jedan brat salezijanac, a ja sam ih dobivao kao honorar za prijevod na „hrvašćinu“. Djeca su im se osobito radovala. Napravio sam i vjeronaučne kartone u koje smo upisivali pohađanje vjeronauka. Tih kartona bilo je oko tisuću i sto. To izgleda čudno i gotovo nevjerovatno, ali treba znati da su gotovo sva djeca iz okolice dolazila na školovanje u Bihać.

S mladeži je uvijek lijepo raditi jer su prijateljski, neposredni, razgibani, radosni. Oni u sedmom i osmom razredu bili su već mladići i djevojke. U vrijeme vjeronauka znalo je biti dobacivanja. Da to djelomice spriječim, stavljao sam u prve klupe mladiće, a djevojke iza njih pa je bilo nešto mirnije. Kad bih nekamo išao na misu ili drugdje, rado su mi se pridruživali polaznici vjeronauka, što su komšije komentirali.

Dok sam jednoga dana đacima osmog razreda držao vjeronauk, a župljanin iz grada konjima i platonom dovukao nešto u župu pa se iznenadio brojem mladića i djevojaka te njihovom veselošću. Čim se vratio kući, doveo je i svoga sina Zvonimira, stasita mladića koga sam već imao na popisu. Mladić se ispričavao, a poslije je redovito dolazio. Nakon toga vjeronauka, domaćin mi je u kancelariji ispričao svoju priču. On je kao vojnik u Monarhijskoj Jugoslaviji radio u sanitetu, a po povratku zbog dobre obučenosti dobio je mjesto u ambulanti u Bihaću. „Razmišljao sam,“ kaže: „što bih ja iz Žegara pješačio u grad kad ovdje mogu sagraditi kuću. I učio sam to. Jako sam se pokajao. Mojih šestoro djece nisu više bila moja nego čaršijska. Ona ih je odgajala i odgojila.“ Dok sam mu kasnije dolazio u posjet, jedan od njegovih sinova, ležeći na sećiji, reče mi: „Velečasni, nas ovdje ima svakovrsnih!“

Za uskrсну ispovijed htio sam susresti i druge mladiće i djevojke koji nisu bili obuhvaćeni školskim programima. Rekao sam im da mogu doći u skupinama, da ih neću ispitivati nego ću samo s njima razgovarati. Bili su to zanimljivi susreti i različita pitanja. Kasnije mi je župnik Viktor Šakić pričao da je on prigodom zaruka i drugim zgodama pitao o pohađanju i poznavanju vjeronauka. Odgovarali su mu da su bili na vjeronauku kod Andrije – a i drugi, Drago Kolar, Franjo Križanac, su to nastavljali – da pogleda u kartone.

Organiziranjem vjeronauka, a osobito brojnošću iznenadili smo Partiju pa su nas pokušali ometati. Bili smo strpljivi i, dakako, oprezni. Kad bi nam djeca nešto govorila o smetnjama, provjeravali smo kod roditelja i drugih i onda u povremenim susretima kulturno izvještavali Komisiju za vjerske odnose. Tu se u početku posebno isticala neka učiteljica, supruga časnika, a u gradu je bilo puno časnika. Kad smo

kroz razgovor dvaput govorili o njezinu vladanju, bila je premještena iz Bihaća u školu u Zavalju pa je svaki dan morala pješačiti četiri kilometra, ili se na drugi način prebacivati amo-tamo jer su prometne veze bile loše. Drugi su onda uzeli sebi mjeru.

U Vedrom Polju, gdje je tada bilo 146 hrvatskih kuća i dvije srpske, radnika puškara u vojnoj industriji, a učitelj je bio musliman. On se tužio da djeca, jer idu na vjeronauk i na poneke večernje pobožnosti, nemaju vremena za učenje. Kad smo i to ispričali nadležnima, on je poslije govorio djeci: „Vi, djeco, naučite za školu pa poslije ako hoćete idite na Mjesec!“ Na jednom sprovodu na kome su prisustvovala i djeca, susreli smo se prijateljski.

Većina je župljana ujesen imala svinjokolje sa svim što to prati. Budući da sam bio s nešto dužim stažem od župnika Lipovca, zamolio me da odem na sajam kupiti nam barem jednu svinju za klanje. Tada sam se prvi put i pojavio na sajmu. Čim sam ušao, okružili su me neki župljani, posebno oni malobrojni iz Izačića jer sam kod njih bio iz nekog pastoralnog razloga. Kad sam im rekao zbog čega sam došao te napomenuo da se ja u to slabo razumijem, rekoše mi: „Budite vi bez brige, mi ćemo se o svemu već pobrinuti.“ Skupa smo prošli sajam i ja sam se vratio kući. Kroz dva dana oni su došli i dovukli zaklanu i obrađenu svinju; mi smo je dijelom platili i tako se uklopili u tadašnji bišćanski jesenski folklor.

U vrijeme blagoslova kuća uz cestu u zapadnom dijelu gradu u smjeru Plitvica, susreo sam mlađeg neoženjenog željezničkog službenika čiji je stan bio krcat slikama nastavnika likovnog obrazovanja Sulejmana Halavaća. Poslije obreda gledao sam pažljivo njegovu zbirku, sjedio s njim i dugo razgovarao. Sviđale su mi se jer sam osjetio talent i temperament, a takvi rijetko griješe. Domaćin mi je pričao kako su on i slikar prijatelji, često su skupa u kavani gdje on i slika na svemu što mu dođe pod ruku. Pozornost sam svratio na jednu malu sliku, vazu cvijeća, naslikanu na staklu. Bila je oblijepljena ljepljivim papirom i obješena tako da je visjela iskrivljena. Napomenuo sam da pripazi da ne padne jer je na staklu. Na polasku mi je domaćim tu sliku zamotao u novine i ugurao u moju aktovku. Bilo mi je neugodno, ali on mi je govorio da će uskoro dobiti slika koliko želi. Kod kuće sam svoju priču ispričao župniku i sestrama i donio je da je vide. Oni nisu bili oduševljeni kao ja. Poslije sam otišao staklaru i zamolio ga da je uokviri. On je to uokvirio uskom šarenom lajsnom koja nije odgovarala. Poslije sam je u Sarajevu dao ponovno uokviriti, ali je ni to nije isticalo. Tek je treći pokušaj uokvirivanja uspio. Kad sam 1973. došao za gvardijana u Sarajevo/Nedžariće, u samostan sv. Pavla, gdje je zgrada Teologije bila još građena, u općoj neimaštini, stavio sam je kao ukras na samostansku portu. Tu je ostala dok je srpska vojska u vrijeme zauzimanja i pljačkanja zgrade nije odnijela ili uništila. Ovo mi je sjećanje drago, jer je ta slika bila prva u mojoj „Zbirci Žeravac“, 2010., 286. str. koja sada, uz drugo, ima 1 165 likovnih djela 73 autora.

U božićno vrijeme na prijelazu 1964./65. godine, bio je dubok snijeg. Zimske službe nisu čistile sporedne, mjesne putove. Zamolili smo župljanina Danu Šantića da nas na saonicama konjem odvuče na blagoslov kuća u selo Golubić. Puhao je jugo i bivao sve jači. Dane, poučen iskustvom, ubrzo se vratio u svoje Kralje. Dok smo mi blagoslovili selo, jugo je posve istopio snijeg pa smo se kaljavim kolnikom vratili pješice.

U vrijeme božićnih blagdana imali smo zanimljivog gosta. Jedan Bišćanin, koji je još kao dječak u vrijeme Prvoga svjetskog rata otišao u Ameriku, došao je u posjet Hrvatskoj i svome gradu. Plijenio je pozornost građana. U državi Texas/SAD imao je poduzeća mesne industrije pa je u ono vrijeme privatnim avionom došao do Zagreba kako bi dogovarao neke poslove s poduzećem „Gavrilović“. Bilo je tu raznih priča. U toj katolicima nesklonoj američkoj saveznoj državi, konkurencija ga je na svaki način željela uništiti, ali se on nije dao. Prozvali su ga „katolička aždaja sa sedam glava“. Pred odlazak na teren, župnik i ja s njim smo razgovarali. Govorio je polagano da se u hrvatskom jeziku ne bi pometao, jer onamo nije imao prilike osvježavati ga. Kroz razgovor više se obraćao meni nego župniku, pa mi je to bilo neugodno. Vjerojatno zato što sam ja služio misu kad je on dolazio.

U vrijeme blagoslova kuća upoznavali smo i pobilježili cijelu župu. Bilo je preko četiri tisuće katolika. Govorili smo im o gradnji crkve i drugim pastoralnim planovima. Kad sam nakon toga prvi put otišao na Petrićevac „pokloniti se samostanskim ocima“, gdje su još bili svježi Viktor Šakić graditelj srušene, a kasnije i nove crkve, te Bosiljko Ljevar dugogodišnji kateheta u gradu, pitali su me o svemu i svačemu. Spremno sam odgovarao. Oni su tijekom razgovora počeli sumnjati u moje odgovore, iznenađeni da sam župu tako brzo „snimio“. A kad sam im obojici prenio pozdrav od Dane Krekovića, prakaratura iz sela Dobrenice, Viktor me upita: „A gdje je ono njegova kuća?“ Odgovorih: „Kad se u selu mostom prijeđe rječica, Danina je kuća prva na lijevoj strani.“ Iznenađeni rekoše: „Stvarno zna!“ Poslije sam se vraćao u Bihać kad je Šakić od Lipovca već bio preuzeo župu i vratio neka „starinska“ shvaćanja. Pokvario sam ranije dojmove. On je kroz razgovor govorio kako zna nagraditi vrijedna župnog vikara. Rekao sam mu: „Oče, župa nije feud!“

Uz puno terenskih i pastoralnih obveza, trebalo se pripremati za propovijedi, a literatura je bila stara, oskudna i loša; svake nedjelja u godini bila su ista liturgijska čitanja. Krajem studenog i početkom prosinca boravio sam nekoliko tjedana u Ljubljani u svezi s fakultetskim obvezama. Kad sam se povratio, našao sam dopis od Ordinarijata u Banja Luci za koronu u kojem se od mene do konca prosinca zahtijevalo da pošaljem koronarnu radnju i ostalu građu po kod njih uobičajenom sustavu za koronu. Odmah sam se obratio dopisom biskupu Pichleru kako sam se

upravo vratio s ispita iz Ljubljane, a predbožićno je i božićno vrijeme, gdje ima puno propovijedi i drugih obveza; mlad i neiskusna pa se moram dugo pripremati te sam ga zamolio da rok dostave građe produži do kraja siječnja. Nakon toga, biskup je rekao svome generalnom vikaru Severinu Perneku, kasnijem dubrovačkom biskupu, koji se upravo vratio sa studija prava u Rimu, da me posve oslobodi te obveze. Za Perneka, ondašnjeg rimskog crkvenog pravnik, to je bilo gotovo nečuveno.

Spomenuo sam da je Ravlić bio tri i pol mjeseca u vrijeme ferja, neaktivno i neplodno vrijeme, a od ranije nam je bilo ostalo prilično duga. Lipovac mi je to napomenuo u razgovoru. Do kraja godine i nakon blagoslova kuća, ponovno mi je rekao da su podmireni dugovi i obveze i da sada imamo viška. Jednog dana Lipovac je otišao u grad, kupio mi na dar u ono doba vrijedan japanski radio s gramofonskim pločama. Rekao sam mu: „To je previše!“ On se smijao i kazao: „Skupa smo to zaradili!“ Poslije mi je kupio i kvalitetan mantil, šušlavac, što je u ono doba bilo u modi. Premda mi je Provincija bila spremna plaćati troškove oko poslijediplomskog studija, Lipovac to nije dopustio. On je to preuzeo!

Godine 1965. dekanska korona bila je u Prijedoru. Tu je, jer je još koncil trajao, bilo puno praktičnih pitanje kako i što raditi? Kanon se i dalje molio na latinskom, ali se već zagovaralo da se odmah zabrani pjevanje *Zdravo Tijelo Isusovo*. Bio sam protiv toga, mimo većine koja je bila na biskupovoj strani, koji je bio zapažen liturgičar. Rekao sam im: „Lako je to ukinuti, a teško je nečim i to boljim nadomjestiti.“ Rekao sam im: „Dok to zagovaram, imam sam pred sobom Bihać. Tu je prije desetak godina (1954.-1958.) župni vikar i zborovođa bio Rafo Lipovac. On je tada imao oko 140 mladih pjevača i pjevačica. Oni su sada oženjeni ljudi i majke pa kad oni zapjevaju, doživljaj je neopisiv.“ I barem do daljnje *Zdravo Tijelo* je ostalo.

Ponekad je Lipovac prema ljudima znao biti tvrd, tjerao je neke principe – tako smo svi bili odgajani – pa kad je bilo što upitno trebalo riješiti, slao bi mene. Tako je jednoga dana došla mlada žena i molila me da joj posudim određenu sumu novaca jer je muž goni na pobačaj, a ona bi željela otići u Zagreb i naći načina da to spriječi. Dala mi je svoju adresu i obećala što prije vratiti. Pita sam župnika, što uraditi? Odgovorio je, učini kako misliš. Posudio sam joj novca, a ona se više nikad nije pojavila, niti se na telefon javila. Tu svoju naivnost nadoknadio sam mu tridesetak godina poslije. Nakon povratku iz Njemačke, našli smo se u Zagrebu, gdje on živi s obitelji. Sjedio s njim oko dva sata u ugodnu razgovoru. Dao mu svoj prilog nešto veći od onoga koji sam ja onda dao. Lipovac se toga uopće nije sjećao. Od tada se prigodice i dopisujemo.

Tijekom poslijeratnih radnih brigada jedan mladić, Vedropoljac, radeći na putu i pruži Vareš – Breza, upoznao lijepu i vrijednu pravoslavku iz okolice Breze, doveo je

i s njom se oženio. Ona se brzo uklopila i suživjela s mještanima pa je s njima svake nedjelje dolazila i na misu. Tijekom vremena postala je jedna od najaktivnijih žena. U vrijeme svibanjskih i listopadskih pobožnosti organizirala je djecu da skupno dolaze u župu na pobožnosti. Pitao sam je, kad ode svojima u okolicu Breze, kako se odnose prema njoj. Govorila je: „Vrlo lijepo! Vide kako sam sretna i zadovoljna žena u svojoj obitelji. Kad im pričam o svojoj ispunjenosti i zadovoljstvu, sestre me gledaju, jer one ne znaju niti su doživjele što znači lijepo se ispovjediti i pričestiti.“

Svaki kraj u dušobrižničkom smislu ima nekih svojih posebnosti. O tome je pisao raniji župni vikar i župnik u Bihaću Boris Barun pa je to kasnije tiskao pod naslovom Dušobrižništvo i narodni običaji u okolini Bihaća, Novigrad, 1995., 65. str. Onda su bile prakticirane jesenske mise po selima, obično po grobljima. To su ujedno bile zahvalne mise za jesenski urod. Dolazili su uglavnom svi domaćini, a svećenik je imao njihov popis te na kraju mise čitao njihova imena, a svaki bi domaćin javno rekao i odmah dao svoj prilog.

Budući da je žegarsko gradsko groblje i središnje u župi, velik dio župe gravitirao je njemu. A ja sam zaboravio ponijeti popis domaćina, pa sam poslao u grad u župu ministranta Ivicu, dimnjačara, da ga donese. Njemu se usput pokvario bicikl, pa je zakasnio. Čekao sam i odugovlačio sa završetkom mise. Kad sam počeo čitati, prvi i jedini put u životu, doživio sam to izvikivanje. Kako prozovem domaćina, on naglas kaže, npr.: janje i tisuću dinara. Dobili smo troje janjadi i glavninu godišbine. Kad sam završio, ispričao sam se za svoj propust. I kod kuće je bilo zabavno: Kakav je to kapelan koji zaboravlja tako važan pribor?

U izmiješanoj sredini bilo je puno praznovjerja, posebno kad netko padne u nevolju. Onda se, što bi se reklo, ljudi okreću i Bogu i vragu. Kod blagih, a i ozbiljnijih duševnih bolesti, obraćali bi se hodži po zapise i recepte. Tu sam doživljavao svašta, poneke sam pokušavao odvratiti od savjeta (npr. da se bolesnica okupa i da onda popije tu vodu), drugima sam uzimao i na svoju odgovornost stavljao na vatru papire i čarolije te ih tako umirivao i da se izbjegnu daljnji konflikti.

Bila je praksa da jesenski pobir skupljaju prakaraturi, ali je na kolima s njima išao i svećenik. Tada sam upoznao teren i slušao priče o pojedinim selima, susretao župljane, a djecu koju sam zatekao, jer nisu neka bila u školi, darivao sličicama i slatkišima. Na kraju naselja Privilice, u smjeru Golubića, izašao je domaćin, musliman, i dao svoj prilog. Rekli su mi da on to redovito prakticira i zanima se kad ćemo prolaziti. Prolazeći ispod starog grada Sokolca, seoskom kaldrmom, kroz naselje gdje tada nije bilo katolika, u smjeru Lohovskih Brda, izazivao sam znatiželju mještana.

Svaki put kad bih pješice išao prema Vedrom Polju, na izlazu iz grada prolazio sam pored kuće slijepog Luke. On bi stajao s unutarnje strane dvorišta pored plota,

gotovo svakoga poznao po glasu i s njime popričao. Tako je to bilo i sa mnom. Za velike ispovijedi dolazio sam ispovjediti i njega i njegovu bolesnu majku. Međutim, kad je bolesna majka subotom uvečer pala u komu, ukućane je upozorila na to da u noći ne idu po svećenika jer se za nedjelju može odmoriti, nego da odu ujutro rano. Čim sam došao, vidio sam da je to majka slijepoga Luke i da joj je kraj posve blizu. Rekoše mi, cijelu noć bila je u posve istom stanju. Dao sam joj odrješenje, bolesničko pomazanje i papinski blagoslov, a za pričest nije bila sposobna. Dok sam spremao sakrament i kroz razgovor davao neke savjete, ona preda mnom umrije. Dakle, poštjednica me noćnog odlaska, čekale me cijelu noć i dočekala. Kad je Luka saznao da mu je umrla majka, briznuo je u plač uz samo jedno pitanje: „Što će sada biti sa mnom?“ Drugih pojedinosti se ne sjećam.

Pozornost mi je često svraćala obitelj koja je imala osmero djece, sedam curica i jednog dječaka. Bili su iz naselja Križ. Otac je radio po terenu, a majka je vodila domaćinstvo i brinula se za djecu. Divio sam se kako je ona to lijepo radila. Svake nedjelje glavnina djece dolazila je na misu. Majka im je sama krojila haljinice, a neke su djevojčice imale zanimljive i lijepe kape, pa su djelovale kao plemkinje.

U to vrijeme sve su se više nabavljali televizori i pratila televizija. Nama franjevcima bilo je izričito zabranjeno nabaviti televizor. Budući da je subotom uvečer znalo biti zabavnih emisija o kojima se pričalo, župnik i ja odlazili bismo preko puta u susjednu kuću pogledati ih. Kad sam otišao, župnik je, da ljudima ne dosađuju, kupio televizor premda su susjedi voljeli da im dođe.

Pod Plješivicom na samoj granici Bosne i Hrvatske građen je skupi aerodrom Željava. U gradu je bilo puno vojske, osobito zrakoplovstva. Tamo je radilo i nekoliko naših visokokvalificiranih radnika. O tome nitko ništa nije smio znati; sve je bilo stroga tajna. Međutim, kad je jednog dana došlo do nekih problema, prvim su vlakovima oficiri bježali prema jugu ili sjeveru. To je bio znak da je tu nešto ozbiljno. Tek kasnije sam, kad je aerodrom proradio, saznao o čemu se to radilo.

Ponekad bih, naravno u civilnom odijelu, uvečer izlazio u grad zbog posjete ili nekoga posla. Tako sam jedne večeri, vraćajući se oko 21 sat, samo što sam otključao kapiju i uspio ući, bio zasut kamenjem. Iznenadilo me to, ali nisam bio povrijeđen. Pitao sam se: kako? zašto? U večernjim radiovijestima saznao sam o problemima na Cipru i da se na TV-u pojavio episkop Makarios s križem na prsima, pa su neki komšije pokušali iskaliti svoju bijes na nama, jer tu pravoslavne crkve nije bilo, a oni nisu ni pravili razlike. Policiju, naravno, nismo ni obavijestili.

Što se sprovoda tiče, svaki kraj ima nešto posebno. Koliko se sjećam, u Bihaću ih te godine nije bilo puno. Bio je običaj da netko plače barem kad pokojnika iznose iz

kuće. Na jednom sprovodu u Kraljama nije bilo povoda nekoj osobitoj žalosti, ipak su doveli jednu stariju gospođu koja je to, nakon što je popila veliku čašu rakije, odradila. Djelovalo je više komično nego žalosno.

U svibnju i lipnju bio sam na Bogoslovnom fakultetu u Ljubljani, gdje sam položio sve ispite šeste godine i primio diplomu. U međuvremenu bile su redovite trogodišnje promjene u Provinciji pa sam premješten u Kraljevu Sutjesku za domeštra i predavača u novicijatu. Zamijenio me Drago Kolar. Župnik Lipovac zamolio me da iz Ljubljane povedem nekoliko tamošnjih studenata da svečano proslavimo zaštitnika sv. Antu. I stvarno, sa mnom ih je pošlo četiri ili pet svećenika. Sutradan poslije svetkovine išli smo na izlet na Plitvice, ondje smo se lijepo proveli i slikali pa su me fotografije sve do uništenja Plehana (1992) na to podsjećale. I sa Antom Vilkom Lipovcem ostao sam u prijateljskim vezama sve do danas. Dopisivao se s njim u njegovim kriznim vremenima, kad je napuštao Bihać i svećeničko zvanje.

Domaćinstvo su vodile časne sestre koje su imale nedaleko svoju kuću, a na drugom katu svoje sobe. Sjećam se kako je kuharica s. Ana te godine organizirala djevojke da idu po obroncima Plješivice brati drijenke. Nabrale su mnogo, a iz susjedstva smo posudili sokovnik i napravili kvalitetna soka. Kad god bi se odnekle pješice vratilo, popio bih sok i njime se osvježio. A uz potok smo imali neveliku parcelu za vrt. Sestre to nisu ni mogle ni željele raditi. Povjerali smo je vrijednoj župljanki Mariji Ivankić, majci ondašnjeg studenta, a sada našeg franjevca fra Rafaela, koji je cijeli svoj radni vijek proveo u Njemačkoj. Iz vrta smo uzimali što nam je trebalo, a ponešto je Marija iznosila i prodavala na tržnici. Te godine rajčice su bile tako rodile da gotovo nismo znali što bismo s njima. Našlo se rješenje. Pravili smo sok od rajčice, bez dodataka. U početku nam je izgledao „bljutav“, ali smo se brzo navikli i sve popili umjesto drugog pića.

U Bihaću sam doživio mnogo dobrog i lijepoga pa mi je ostao trajno drag. Udaljenost i nove dužnosti – na odlasku sam cijeli dan autobusom putovao do Sarajeva – nisu mi omogućavale posjete. Ipak, dok sam bio gvardijan u samostanu sv. Pavla Sarajevo/Nežarići, trebalo mi je za kuću meda pa sam se (1973) sjetio jednog pčelara u Bihaću i od njega nabavio i u svom autu dovukao oko 400 kg.

U Žeravcu svibnja 2012.

Fra. Andrija Zirdum¹

---

¹ Andrija Zirdum (Žeravac, Derventa, 8. veljače 1937. – Slavonski Brod, 29. ožujka 2017.), hrv.-bh. rimokatolički svećenik, redovnik franjevac, kulturni povjesničar i ljetopisac. Rodio se 1937. u Žeravcu, u kojem se školovao. Školovanje je nastavio u Slavonskom Brodu te

u Franjevačkoj gimnaziji u Visokom, a filozofsko-teološki studij završio je u Sarajevu i Ljubljani. Po završetku Teološkog fakulteta, magistrirao i doktorirao u Ljubljani (oblast kulturne povijesti Bosne i Hercegovine) na temu Filip Lastrić Očevac (1700. – '83). Prilog kulturnoj povijesti Bosne i Hercegovine. Član Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Zaredio se za svećenika 1963. godine. Otad je bio na raznim službama u provinciji i nadbiskupiji. Bio je profesor i dekan na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Dok je bio na Plehanu zatekao ga je rat. Kad su okolnosti dopustile vratio se u Slavonski Brod gdje je službovao 15 godina, pa se vratio rodni Žeravac gdje je nastavio živjeti i raditi. Veliki zaljubljenik u povijest i umjetnost. Osobito područje njegova zanimanja su srednji vijek i doba turske okupacije Bosne.

Djela: *Filip Lastrić-Očevac: 1700-1783. (monografija, 1982.); Ulice nekada i sada (monografija, 1989.); Stradanje Hrvata Plehanskog kraja 1941. – 1947. (s Ivanom Čičkom, povijesna građa, 1991.); Plehan: Ponovno rođenje (monografija, 1995.); Pisma bosanskih franjevac 1850. – 1870. (1996.); Početci naselja i stanovništva broskog i gradiškog kraja 1698. – 1991.; Povijest kršćanstva u Bosni i Hercegovini*

